

Elämä on ihmiselle mysteeri

Tällä tekstillään Vakkilaisen Teemu voi osallistua kilpailuun “Kahvin ja pullan kautta aikain syvällisimmät tekstit”. Varaa tähän juttuun aikaa ja lue hitaasti. Teemu sanoo, ettei ole filosofi. Siitä huolimatta tämä kirjoitus on hyvä johdanto niihin teemoihin, joita ammattifilosofit nykyään miettivät.

Olen tavallisesti välttänyt kirjoittamasta kovin syvällisiksi mielletyistä asioista kuten etiikasta, arvomaailmasta tai siitä, mistä elämässä ylipäänsä on kyse. Ne sopivat paremmin puhuttuun keskusteluun, jossa ideat pulpahtavat pintaan, loistavat hetken ja sitten katoavat. Tällaisista keskusteluista voi jäädä mieleen kypsymään ajatuksia kirkastavia ituja, mutta ei niinkään yksittäisiä, konkreettisia faktoja tai neuvoja. Kirjoitettuna syvällisyydet saavat raskaamman taakan kantaakseen. Puhuttuun kieleen nähden ne eivät ole yhtä ohimeneviä ja siksi kirjoitetuissa syvällisyyksissä täytyy olla jotakin riittävän omaperäistä tai yksityiskohtaista, etteivät ne pelkistyisi latteuksiksi.

Syvällisistä teemoista on tehty kirjallisuutta runsain mitoin vuosituhansien ajan, mistä itsestään voi jo päätellä, ettei näihin asioihin ole yksinkertaisia selityksiä – mutta jotka kiinnostavat ihmisiä sukupolvea toiseen. Suuri osa tästä kirjallisuudesta on asiaan perinpohjaisesti vihkiytyneiden henkilöiden kynistä, mutta olisi arveluttavaa, jos sitä pidettäisiin ammattifilosofien yksinoikeutena. Siksi on tärkeää, että myös muut kuin itsensä filosofiksi tunnistavat keskustelevat ja kirjoittavat syvällisistä asioista. Olkoonkin, että oma teksti tuntuisi latteuksilta, sillä ovathan latteudet loppuen lopuksi tiivistyksiä niistä kaikkein viisaimmista ajatuksista.

Kirjoitan tässä oman näkemykseni siitä, mistä elämässä on kyse. Näin lausuttuna toteamus vaikuttaa järkälemäiseltä ja jopa röyhkeältä, sillä mitä yksi ihminen voi sanoa niin monimutkaisesta asiasta? Samoin kuin me itse välitämme ajatuksiamme kielen avulla muille, todellisuus välittyy ihmiselle henkilökohtaisena tulkintana viiden aistin läpi suodatettuna. Kaikki perustuu siis vajaavaisen olennon havaintoihin ja vieläpä niin, että

havainnot eroavat yksilöstä toiseen. Miten esimerkiksi voimme olla varmoja, että näemme värit samanlaisina kuin muut? Maailma on sellainen kuin se on, mutta voimme tehdä huomioita vain kokemuksiemme luomasta maailmasta, johon näkemyksemme elämästä, maailmasta ja todellisuudesta täytyy perustaa. Muu on arvailua.

Maailmalle voi vielä asettaa rajat sulkemalla mahdollisuudet sen ulkopuolelle: mitä ei voi olla olemassa, sitä ei ole olemassa – paitsi ehkä mielikuvituksessa. Mielikuvituskaan ei kuitenkaan riitä kaikkeen, sillä sen on perustuttava jo omaksuttuun tietoon, jota voidaan väännellä uusiin muotoihin. Pimentoon jää paljon mitä emme osaa kuvitellakaan. Tällaisia asioita Yhdysvaltain entinen puolustusministeri Donald Rumsfeld on nimittänyt ”tuntemattomiksi tuntemattomiksi”, kun taas ”tunnetut tuntemattomat” ovat sentään sellaisia asioita, joiden tuntemattomasta luonteesta olemme tietoisia. Tällainen maailman rajaaminen tuskin merkittävästi helpottaa elämästä kirjoittamista, mutta se toimii loogisena lähtöpisteenä.

Elämä on liian monimutkainen ymmärrettäväksi kokonaan, mutta siitä täytyy voida sanoa jotain. Tällainen pyrkimys on inhimillisyyden ytimessä eikä ihme, sillä meistä jokainen on osa sitä. Seuraavaksi esitän havaintojani elämästä, jotka olen koonnut kolmeksi siivuksi.

Elämä on vaihtokauppaa

Kaikki inhimilliset teot voidaan ymmärtää toiminnaksi, jossa samaan aikaan saadaan jotain ja menetetään jotain. Ilmiselvin esimerkki on raha, joka on vaihtokaupan konkreettisin muoto. Ostoksia

tehdessä luovutaan rahasta ja sen vastineeksi saadaan tavaroita. Rahalla on kuitenkin vain välinearvoa kaupankäyntiä helpottamaan. Yhtä hyvin vaihtokauppaa tehdessä voidaan luopua omasta kaappikellosta ja saada sen vastineeksi toiselta osapuolelta sohva – kunhan molemmat suostuvat tähän vaihtokauppaan.

Taloustieteilijät mielellään kutsuvat vaihtokaupaksi vain tavaroiden välistä kauppaa erotukseksi rahalla käytävästä kaupasta, mutta perustana on silti sama asia siitä huolimatta, ettei rahalla ole itseisarvoa. Vaihtokaupasta on yhtä lailla kyse muussakin kuin tavaroiden vaihdossa: rahalla saa myös palveluja parturista remontoijiin. Työntekijän näkökulmasta hän itse vaihtaa vuorokaudestaan kahdeksan tuntia ja vaihtelevassa määrin energiaa työtä tehdessään, mistä hän saa vastineeksi palkkaa. Jos tuntipalkka on 15 euroa, yhden työpäivän mehut ovat 112.5 euroa (puolen tunnin ruokatauko huomioiden). Aika on rahaa.

Vaihtokaupan voi nähdä tätäkin abstraktimmin, kun kyse ei ole rahasta tai tavaravaihdosta. Lenkkeilijä vaihtaa aikaa ja energiaa aivan kuten työntekijäkin, muttei saa lenkistään vastineeksi palkkaa vaan kunnonkohotusta ja (usein) hyvää mieltä. Autotallinsa romut hävittävä henkilö vaihtaa ajan ja energian lisäksi autonsa bensakulut kaatopaikalle ajaessaan ja saa vastineeksi lisää tilaa autotalliinsa. Pikkutarkasti tutkaillen ihmiset kuluttavat näissä toimitissa myös kenkiään ja vaatteitaan, mutta arjessa näin pieniä asioita ei ajatella ellei kyse sitten ole juhlatamineista.

Vaihtokauppoihin liittyy myös monenlaisia tunteita, joita on edellisiä esimerkkejä vieläkin vaikeampi arvioida. Jutustelija saattaa keskustelun lomassa laukoa vitsin, jossa voi piillä riski. Jos toinen osapuoli kokee vitsin loukkaavana, vitsinlaukoja kokee syyllisyydestä pahaa mieltä, mutta jos vitsi on toisen mielestä hauska, vitsinlaukoja kokee onnistuneensa. Vitsin kertomisen vaihtokauppa saattaa olla siis uhkapeliä. Vaihtoehtojen punnitseminen tulee kysymykseen myös silloin, kun haluaisi tavata vanhusta epidemian leviämisvaiheen aikana: kohottaako tartuntariskiä vierailun aiheuttaman hyvän mielen kustannuksella?

Vaikka kaiken toiminnan voisikin käsittää vaihtokauppana, ihmiset eivät ajattele elämäänsä näin mekaanisesti. Sen sijaan toimimme poukkoilevasti ja saatamme ajatella toiminnasta joitakin osia, mutta ohittaa yhtälöstä toisia osia ja toimia intuitiivisesti. Toisinaan toimintoja ei ajatella tietoisesti etukäteen lainkaan, kuten jutustellessa suusta pulpahtanut vitsi, jonka loukkaavuus tajutaan vasta ääneen sanomisen jälkeen.

Ihmiset eivät ajattele elämäänsä mekaanisesti. Sen sijaan toimimme poukkoilevasti.

Vaihtokaupan sisältö ei edes pysy lukkoon lyötynä, sillä mauttoman vitsin perään kerrottu parempi vitsi ei välttämättä huvita vitsin kuulijaa, vaikka se olisi voinut huvittaa häntä ilman edel-

tävää mautonta vitsiä. Konteksti tekee vaihtokaupan yhtälöstä entistä mutkikkaamman, eikä siksi ole realistista kuvitella kenenkään tosissaan ajattelevan elämää tällä tavalla. Vaihtokauppa-ajattelu auttaa kuitenkin näkemään mekaanisen perusten ihmisen toiminnan takana. Elämässä tietyn asian saavuttaa tekemällä sen hyväksi sitä vastaavan toiminnon. Mikään ei ole ilmaista.

Elämää määrittävät sanat

Ihminen on virittynyt hakemaan merkityksiä maailmasta. Saadaksemme maailman sekavuudessa järjestystä aikaan, tuuppaamme kaikki toisiaan muistuttavat asiat kategorioiksi. Yksi tällainen kaikkien jakama kategoria on vaikkapa ”linnut”. Jokaisella on käsitys siitä, mitä lintuihin kuuluu: siivekkäitä, nokallisia ja höyhenpeitteisiä eläimiä, jotka munivat. Useimmat niistä myös lentävät.

Maallikot tuntevat ainakin muutaman linnun nimeltä, ornitologit paljon enemmän. Oikeiden nimien yhdistäminen lintuihin edellyttää niiden yksityiskohtaista tuntemista, kuten että punatulkkukoiraalla on punainen vatsa, kivitaskulla valkoinen juova silmäkulmassa ja niin edelleen. Tunnistamaton lintu nähdään vain lintuna, koska bongaaaja ei osaa kiinnittää huomiota oikeisiin yksityiskohtiin ja summata niistä mielessään edustavaa otosta kyseisestä lintulajista.

Kategoriat selkeyttävät elämää yksinkertaistuksillaan, mutta aiheuttavat samalla ongelmia. Yksi

rakenteelliseen rasismiin liittyvä asia on eri ihmisryhmien näkeminen ”niinä muina”, siinä missä itse lähipiiriin kanssa kuulutaan ”meihin”. Omien hengenheimolaisten parissa ihmisistä tunnustetaan paljon yksityiskohtia ja heitä niputetaan mielessä hienosyisempiin alakategorioihin. Esimerkiksi suomalaiset voivat tunnustaa keskuudestaan stereotyyppisiä paikkakuntiin, sosioekonomisiin asemiin tai ulkonäön hienovaraisiin piirteisiin liittyen. Kategoriat muuttuvat vähemmän yksityiskohtaisiksi, mitä etäisempää ihmisryhmää ajatellaan. Eurooppalaisessa mittakaavassa saatamme ajatella ihmisiä ensisijaisesti heidän kansalaisuuksiensa mukaan. Globaalisti arvottaminen tulee entistä näkyvämmäksi. Valtioista ja maantieteellisistä alueista puhuttaessa julkisuudessa viitataan monesti Afrikkaan silloinkin, kun samassa asiayhteydessä puhutaan muiden maanosien kohdalla valtioista. Tällöin koko mielikuvaa Afrikasta muokkaa tieto, joka oikeasti koskisi vain suhteellisen pientä osaa Afrikasta valtiollisessa mittakaavassa.

Useinkaan tällainen maanosaksi laventaminen ei ole perusteltua, ja lisää kategorisoivaa ajattelua ”meidän” ja ”muiden” välillä.

Kategoriat koskevat myös abstrakteja asioita, kuten tuntemuksien ja arvojen jäsentämistä, mutta ne ovat suuresti tiedostamattomia. Voidaan kuitenkin olettaa, ettei ihmisen ajatukset tapahdu tyhjiössä, vaan ne linkittyvät aina jossain suhteessa muihin ajatuksiin. Korostan kuitenkin, että kategoriat eivät itsessään ole huono tai hyvä asia. Ne ovat vain maailmaa selkeyttävä väline, joka helpottaa arkielämää mutta siinä samassa voi aiheuttaa haitallisia yksinkertaistuksia.

Sanoilla ja niitä ohjailevilla kategorioilla on ihmisistä helymätön ote. Ne muokkaavat ajattelua ja tulkintaa maailmasta, ja sikäli kuin todellinen maailma on ihmiselle yhtä kuin hänen kokemuksensa maailmasta, sanat määrittävät elämää suoraan. Sanojen välillinen hyöty on viestin välittäminen toiselle joko puhumalla tai kirjoittamalla yhteisen kielen avulla.

Kieli on kuitenkin hyvin epätäydellinen väline viestin välittämiseksi, koska haluamme kertoa elämästä monimutkaisempia asioita kuin vain yksinkertaisia toteamuksia suoraan havaitusta

maailmasta, kuten ”auto on likainen”. Tosin tämäkään toteamus ei ole objektiivinen tosiasia, sillä yksi tulkitsee vain vähän kuraisen auton yhä puhtaaksi, siinä missä toisen silmissä auto on selvästi likainen. Toisekseen tilanteesta riippuen toteamus ei välttämättä ole vain neutraali huomautus, vaan ehkäpä vihje siitä, että auto kannattaisi pestä.

Kielen esihistoriassa mitä ilmeisimmin aluksi sanat tai äännähdykset yhdistettiin suoraviivaisesti havaittavaan esineeseen tai toimintaan: kivi on kivi, käärme on käärme ja hyökkäys on hyökkäys. Ihmisen ajattelun kehittyessä ja inhimillisen elämän muuttuessa monikerroksellisemmaksi sivilisaatioiden myötä kielelle tuli tarvetta entistä mutkikkaampien asioiden ilmaisuun. Esimerkiksi tunteista on vaikea puhua jo siksi, että lähimainkaan kaikille mielenensisäisille tapahtumille ei ole sanoja.

Myös yhteiskunnallisia asioita on vaikea pukea täsmällisesti sanoiksi, koska joudumme tällöin ajattelemaan monen abstraktin solmun läpi. Vaikka kykenisimmekin koostamaan tunteista tai yhteiskunnallisista asioista puhuessamme eheän näkemyksen, emme voi olla varmoja siitä, kuinka vastapuoli sen ymmärtää. Näkemysten tulkintaa värittävät ideologiat ja koko aiempi elämänhistoria, minkä vuoksi esimerkiksi jo pelkkä käsite ”valtio” tarkoittaa niin eri asiaa eri ihmisille. Kun järkipuhe ei riitä välittämään ajatusta, voidaan kommunikoida myös taiteen avulla.

Musiikilla, teatterilla ja kuvataiteella voidaan välittää kuulijalle ja katsojalle sellaisia tunnetiloja, joihin pelkillä sanoilla ei pääse käsiksi. Kaulokirjallisuudella on tässä erityinen sija, koska sen välityksellä voidaan tavoittaa kielen avulla sellaisia kokemuksia ja näkökulmia, jotka eivät olisi mahdollisia ilman kirjailijan luomaa asetelmaa. Varsinkin runoissa sanoihin voidaan kätkeä paljon tiivistettyä merkitystä, mikä muovautuu lukijalle sellaisena ajatuksena mitä ei kirjaimellisesti tulkittavina väitelauseina voisi saada aikaan.

Vielä enemmän kielellisiä eroja tulee esiin, kun laskuun otetaan myös vieraat kielet. On toisteltu lukemattomia kertoja, että ”sisu” on käsitteenä niin ominaislaatuinen suomalainen piirre, ettei muissa kielissä ole täysin vastaavaa käsitettä.

Musiikilla, teatterilla ja kuvataiteella voidaan välittää kuulijalle ja katsojalle sellaisia tunnetiloja, joihin pelkillä sanoilla ei pääse käsiksi.

Voimme kyseenalaistaa tämän ja pohtia, mitä sisu tarkoittaa ja kykenemmekö edes tyhjentävästi se-
littämään sitä, ja mikä estää muita maailman kan-
salaisia kokemasta sisua
vaikkei heidän kielessään
juuri vastaavaa käsitettä oli-
sikaan.

Syvämpiä elämän hahmot-
tamisen rakenteita löytyy
kielijärjestelmistä itsestään.

Tällaisiksi voidaan laskea se, että suomen kieles-
tä puuttuvat sukupuolittavat pronominit (sekä
englannin ”he” että ”she” on suomeksi vain
”hän”), kiinan kielen sanoja ei taivuteta ja niistä
puuttuvat aikamuodotkin sellaisenaan, ja että on
vähemmistökieliä, joissa suunnat ilmaistaan
maantieteellisiin sijainteihin suhteutettuna abso-
luuttisten ilmansuuntien sijaan. Jokainen kieli
muokkaa ajattelua omalla tavallaan, koska sano-
jen avulla ihminen jäsentää maailmaansa.

Elämä on ihmiselle mysteeri

Jokaisen on tunnustettava, ettei tiedä elämästä
juuri mitään. Kaikki tieto perustuu kapealle vii-
paleelle suuresta kakusta, ja tuo tieto sovitetaan
oman kuplan sisään. Ja mikä kierointa, olemme
itse osa elämän kokonaisuutta. Tajuntamme ul-
kopuolelle jää väistämättä lukemattomia asioita,
koska emme saa ulkopuolisia, vaihtoehtoisia nä-
kökulmia. Kirjailija tulee omalle tekstilleen so-
keaksi, minkä vuoksi kustannustoimittajat luke-
vat hänen tekstiään parannusehdotuksia esitel-
lensä. Tässä mielessä me itse olemme sokeita elämälle.

Elämässä toimiminen helpottuu huomattavas-
ti, kun ajattelemme elämää havaintojemme ja
kokemuksiemme kokonaisuutena sen sijaan, että
pyrkisimme tavoittamaan elämän perustavanlaa-
tuista ja metafysisistä olemusta (filosofiaa tunte-
vat voivat rinnastaa tällaisen metafysisen elämän
Platonin ideaoppiin). Toisin sanoen vaikka hyväk-
sysimme elämän perustuvan kiveen hakattuihin
tosiasioihin, sillä ei ole merkitystä, ettemme ky-
kene niitä sellaisinaan havaitsemaan. Sen sijaan
merkittävää on tuntee asioita ja esineitä suhtees-
sa koettuun elämään. Ajatus voi olla tekstin avul-
la ilmaistuna vaikeaselkoinen, mutta tällä tavalla
ihmiset lähtökohtaisesti jo toimivatkin, vaivaa-
matta päätään moisella teoretisoinnilla.

Jotkut puhuvat puhdistavasta
kokemuksesta. Nuotio, kirkko
tai puro voivat kaikki toimia täl-
laisen kokemuksen välittäjinä.

Tosiasioden todellisuus ja kokemuksien todellisuus
tuottaa ajatuksellisia ristiriitoja, mikä ei kuitenkaan
yleensä ole huono juttu vaan päinvas-
toin. Elämän ihmettely ja
sen äärelle pysähtyminen
on jo itsessään hyvä koke-
mus. Jotkut puhuvat puh-
distavasta kokemuksesta.
Nuotio, kirkko tai puro voi-
vat kaikki toimia tällaisen

kokemuksen välittäjinä. Henkisen yhteyden tun-
nusteleminen ja elämän syvällisyyksien ajattele-
minen (ikäikäisine kysymyksineen elämän luon-
teesta) voivat olla ihmiselle voiman lähde, mer-
kitysten polttoainetta, pohja elämälle. Yhtä kaikki,
loppuen lopuksi niin vähän on ihmiskäsin tehtä-
vissä, että virran kuljettamana on viisainta tyytyä
nauttimaan matkasta.

Teemu Vakkilainen

